



Tusnádyl László

Tanulmányok hét évszázad olasz irodalmáról

Rendkívül mély tartalmat hordoz Madarász Imre legújabb könyvének a címe: *Változatosok a halhatatlanságra*. A „halhatatlan”, az „örök megújulások”, a „születés”, „újja-születés”, „feltámadás” már korábbi műveinek az élén is szerepelt. Huszonhét könyvét végigolvasva, egész munkásságában elmélyedve, az ember megdöbben és rácsodálkozik arra a magasabb minőségre, amelyet ez a rendkívül érdekes színes egyéniség létrehozott: tudósi lelkiismerettel és igazi művészi ihlettel. Munkásságában az olasz, a magyar és különböző művelődések szervesen összekapcsolódnak. Hét évszázad olasz irodalma tárul elénk, nagyon fontos alkotások vallanak az életről, a halálról és a halhatatlanságról. A semmi maga a végtelen sötétség. A dantei fény viszont a legnagyobb tündöklés, melyhez fogható nincs. Az olasz irodalomban minden út Dantéhoz vezet: az egyedüli nagy költőhöz, és ahhoz a ragyogáshoz, amelyet ő megörökített. A halhatatlanságot ő is tanulta, mégpedig Brunetto Latinitól, és ily módon a tanítást a legtitokzatosabb és a legnagyobb tevékenységnek tekintette. Latini mester kiesett a létezők sorából. Sok jótettével sem menthette meg önmagát a kárhozattól, de Dante végtelenül tiszteli, mert nem a tanítvány feladata az, hogy végső ítéletet mondjon a mesteréről. Ő a költő viszont mindvégig tanul: látomása során egy darabig Vergiliustól, majd Beatricétől, az alapokat azonban Ser Brunetto adta meg.

A dantei hit, tehetség és tanulás kettős halhatatlansághoz vezet: a túlvilágihoz és a földihez. Ezzel a kérdéssel indítja Madarász tanulmányainak sorát: „Hogy örökíti meg magát az ember” – ez a könyvben nagybetűs dantei idézet is mutatja, hogy milyen fontos a szerző számára a Sommo Poeta. Ezt az idézetet kisbetűs cím követi: *Túlvilági és földi halhatatlanság a dantei Pokol tizenötödik énekében*. Tíz évvel ezelőtt jelent meg a szerző *Költők legmagasabbja. Dante-tanulmányok* című könyve. Sok más alkalommal tért vissza hozzá – a kiapadhatatlan forráshoz. Barbara Reynolds alapos és nagy terjedelmű könyvének (A költő, a politikai gondolkodó, az ember) a hitelét rongja az a módszer, amellyel Dante és Corso Donati kapcsolatát „feltárja” – „megvilágítja”, „magyarázza”. Való igaz, hogy a paráznság legundokabb változatát követték el azok, akik a *Pokol* tizenötödik énekében jelennek meg. Melegük van jócskán, mint szodomain elődeiknek. Reynolds asszony eléggé el nem ítéhető divat alapján ezt a bűnt rakja Dante nyakába, és tökéletesen elfelejti, hogy a költő erkölcsi rendje kiköppenne, ha ennek a képzelődésnek bármi valóságos alapja lenne. Madarász nagyon tömören és találóan összegezi a saját véleményét: „Ilyen 'metodikával' bárkiről feltételezhető, vélelmezhető úgyszólván bármi.”

A szerző előszava és tizenegy tanulmánya óriási időn ível át: pontosan hétszáz éven. Dantéval kezd, és megdöbbenő szen-



vedéstörténettel zárja munkáját. Egy déli falucskában egy kilencéves kisfiú (Michele Amitrano) szokásos kószálása során egy különös romra bukkan. Megnézi, mi lehet benne. A pincébe is lemegy, és ott zúdul rá a félelmek félelme, mert egy leláncolt, saját mocskába dermedt, hasonló korú fiút talál. Első látásra halottnak hiszi, majd a csontvázszerű gyermek (Filippo Carducci) – az emberrablók áldozata, életjelet ad magáról. Kiderül, hogy Michele apja nagyon is érintett a dologban: az ő feladata az, hogy az áldozattal végezzen. Michelének eszébe se jut, hogy rendőrökhöz forduljon. Ő a bűnözőktől nem fél, „csak” a bűnt nem tudja elviselni. Kis híján az édesapja övele végez. A véletlenszerű megoldás azt a tudatot erősíti meg az emberben, hogy a képtelenné vált valóságnak minden egyes mozzanata is képtelen. Michele felnőttként épp azért nem maradhat a falujában, mert ő a bűnt nem képes elviselni. De hova megy vajon? Ez már nem derül ki. Niccolò Ammaniti regényének a címe *Én nem félek*, de magunkban úgy érezzük, hogy a főszereplőnek szinte mindentől félnie kellene. Talán úgy van ő a félelemmel, mint a fájdalommal azok a katonák, akiknek a kezét, a lábát lötték el, és kezdetben semmit sem éreztek. Vannak, akiknek a jövőjét lötték el? A regény 1978-ban játszódik. Ennek az évnek a tavaszán ölték meg Aldo Morót.

Madarász fő célja az igazi értékek megmentése. Az egydimenziós tömegembert lehet a kánonok kényszerzubbonyába szorítani. Bármilyen egyenruhát rá lehet rakni. A közöny, az elidegenedés alkalmas arra, hogy az ember voltukat, méltóságukat elvesztett lények a hazugságot fogadják el igazsággként – minden valóság fölötti végigazságnak. Ez munkált a két, huszadik századi szörnyeszme mélyén. Ez volt a várt megvalósulás nagy lehetősége. Ennek a bűvöletében emelte örvendezve

borral tele töltött poharát Palmiro Togliatti arra a hírre, hogy felakasztották Nagy Imrét. Ezzel ő önmagát minősítette örökre, és Sztálin legnagyobb olasz tanítványaként jelesül bizonyította, hogy teljesen méltatlan volt ahhoz a néphez, amelynek a legnagyobbjai a humanizmus bölcsőjét ringatták.

Gondolatainak összegezéseként Madarász az *Antigoné* egyik örök üzenetére hivatkozik: az ember a legcsodálatosabb lény, tudásával szolgálatába állítja a természet erőit. Szabad, tehát saját döntése alapján jóra és rosszra egyaránt törekedhet, de aki az utóbbit választja, annak nincs helye az igazi emberek társadalmában. Lám, a feje tetejére állt a világ, mert a két nagy diktatúra „rendje” épp az igazi emberi értékek ellen fordult. Épp azokat közösisítette ki, büntette, üldözte, ölte, akik a jóra törekedtek. A globalizáció ennek a lelki, szellemi leépülésnek az élénk (virlens) folytatása.

Ha az emberellenes, szabadságtipró „rendeket” tagadjuk, a humanizmushoz jutunk vissza. Az emberi szellem gyönyörű meghatározását találjuk a következő sorokban: „Marsilio Ficino (1433–1499) keresztény neoplatonizmusában az ember azért 'a legtökéletesebb az összes, az ég alatt lakó lény közül', mert a teremtmények között ő az egyedüli teremtő, aki egyedülálló 'értelme révén' vágyakozik hasonlítani az Alkotójához, mégpedig úgy, hogy ő maga is alkot, az Ő munkáját folytatja és 'imitálja' a földön.” Ezt a fönséges szemléletet mélyíti tovább Pico Della Mirandola. Madarász hosszan idézi a *Szónoklat az emberi méltóságról* magasztos szavait. Az Úr Ádámnak mondja el, hogy mi volt a célja vele. A hosszabb szövegből két mondatot idézek: „A többi lény természetét általam megszabott törvények közé kényszerítettem egyszer s mindenkorra. Te azonban, akit semmilyen szűk határ nem korlátoz, ma-



gadtól határozod meg természetedet, szabad akarated szerint, mellyel felruházalak.” Mindezeket a gondolatokat már a könyvnyomtatás jóvoltából a korábbinál sokkal eredményesebb módon lehetett terjeszteni. Madarász Imre lelkesen ír erről a nagyszerű változásról: „Amíg eleven az emberi méltóság, az emberi szabadság és a könyves műveltség szelleme, addig 'az európai identitás' lényegét jelentő humanizmus öröksége is él. Addig, és nem tovább.”

A könyv segítségével tudja feloldani az ember a félelmét, amely lelkét időnként leláncolja, fogva tartja, amelynek következtében nem tud eljutni az örök dolgokhoz, és ily módon nem tudja kiteljesíteni életét mások és saját maga javára. Erőforrás is a könyv. Az üldözött, a meghurcolt ember számára a megnyugvásnak, a boldogságkeresésnek a legnagyobb lehetősége. „A legutolsó menedék” a könyvtárszoba. Machiavelli levele a számkivetettségéből az örökkévalóságnak” – ez a cím van az élen annak a tanulmánynak, amely Niccolò Machiavelli 1513. december 10-i keltezésű, Francesco Vettorihoz írt levelének az elemzését, bemutatását vezeti be. Machiavelli száműzetésének keservét leginkább az által élte meg, hogy nem tudott kikapcsolódni hozzá méltó társaságban.

Nagy Frigyes és a nagy Vittorio. Alfieri és a porosz király cím hívja fel az ember érdeklődését a következő tanulmányra. A kor királyi, katonai nagyhatalma találkozott a szabadság eszméjével, földre szállt megtestesítőjével. Rangban és színvonalban közel állottak egymáshoz. Jóllehet Voltaire, a szintén nagy felvilágosult gondolkodó és író csak az egyházzal volt fölöttébb könyörtelen és szigorú, az abszolút uralom képviselőinek a kegyeit nem vetette meg. Madarász remekül ragadja meg a jelenet drámaiságát. Egy húszéves fiatalember találkozik a java korban lévő

uralkodóval. Alfieri már élményekben részesült korábban; már volt szerencséje látni azt az elképesztő katonai környezetet, amelyre normális, szabadságot szerető népnek semmi szüksége nincs. Hiszen merőben más a honvédelem, és nagyon is más az a katonai készenlét, amely bármelyik pillanatban alkalmas arra, hogy a gyengébbet megtámadja. Ez a sors várt akkor Lengyelországra, és Alfieri alkotta meg a „spolonizza” „lengyelországtalanít” szót. Fájva sajdul az ember szívébe az, hogy mi lenne, ha a szabadságnak, az emberi méltóságnak ez a határtalan nagy képviselője más korban él, ugyanazzal a természettel, mint egykoron, és látja a mi trianoni szétveretésünket. Minden bizonynyal megalkotta volna a „sungherizza” (magyarországtalanít) szót. Alfierivel ellentétben többen úgy vélték, hogy egy militaristában is lehet igazi nagyság. Különösen, ha hozzájuk kegyes, és mindenféleképpen okos uralkodó. Ne mindig legyünk szigorúak! Épp ez a „fele-fele” igazság ártott a későbbi Európának rengeteget. Az a típusú igazság, amely „kettős” vagy akár „többszörös” mércére épül. A militarizmusban, a „tűlfűtöttben” folyton-folyvást benne foglaltatik az a veszély, hogy a rosszak lehető legrosszabbika lesz belőle: a háború.

Így jutunk el az „örök hírvű büntett”-ig. Óriási a különbség, ha valaki százezreket képes beoltani a kannibalizmus szemléletével, indulatával – szellemével, vagy „törpe” magánzó csupán. Ezt a kérdést vizsgálja meg Alessandro Verri *Hérosztratosz életében*. A regény főszereplője a lángok marta-lékává teszi Artemisz („Diana”) epheszoszi templomát. Tettét a következőképpen magyarázza: „Ha a becsületes tettekkel szerzett hírnevet megtagadtátok tőlem, hát rákényszerítelek titeket arra, hogy gaztett révén adjátok meg azt nekem.” Néro torz hasonmása élvezi azt, amit cselekedett.

Az ember szabadságát nyomorító hajdani



hatalom emlékét, szörnyűségét idézem a következő tanulmány értékeit vizsgálva: „Kazinczy és Pellico: Párhuzamos börtönkrónikák. A *Fogságom naplója* és *Börtöneim*”. Silvio Pellico és Kazinczy sorsa hasonló volt. A kínok útját Kazinczy Ferenc járta végig hamarabb. 2387 nap volt az ára annak, hogy közel került Martinovics összeesküvéséhez. A szenvedéstörténet, a megváltás, a feltámadás titka egyéni és nemzeti szinten jelenik meg a két, vallomásos könyvben. Maga az élet is lehet olyan minőség, hogy örök emlék – emlékeztető marad az utókor számára, de a fenti könyvek különös értékét adja a picci részletek költészete. Ezek mindenféleképpen örökre elvesztek volna, ha nem rögzítik őket a szemtanúk.

Guido Gozzano hamar hallotta, hogy a halál kopogtat az ajtaján, épp ezért sietve jegyezte le nekünk az élet üzenetét. Madarász azt emeli ki vele kapcsolatban, hogy hazájában megbecsült költőnek számít, nálunk viszont nem. „Gozzano nagy költészetté tudta szublimálni mindazt, ami tragikus volt életében: ifjúkori halálos betegségét éppúgy, mint azt, hogy 'kizökkent időben' adatott meg élnie. Paradoxon ez? A költészet csodája?” Madarász válaszában Michelangelóra hivatkozik: a márványtömbről a fölösleget kell lefaragni ahhoz, hogy az eszmei alak előjőjön. Így van ez a verssel is. A korán sírba hanyatló lángelmék eleve csak így alkothatnak nagyot... Filippo Tommaso Marinetti a futurizmus atyja. Minden múltbéli érték tagadója volt. Túl hamar kapcsolatba került a fasizmussal. Első pillanatra ez ellentmondás, hiszen a fasizmusban a hajdani, nagy latin múlt militarista emlékei, szemlélete született újjá, illetve öltött nagyon tragikus, félelmesen modern színezetet. Madarász azzal oldja fel az ellentmondást, hogy megmutatja azt az összekötő kapcsot, amely a furcsa művészt és Benito Mussolinin oly közel hozta

egymáshoz, és örökre együtt tartotta őket. Ez a háború volt. A múlt kultusza Giovanni Gentile és Gabriele D'Annunzio „jövöltából” került be a „fasizmus doktrínájába”. Salvatore Quasimodo (1901–1968) ifjúkorában, túl korán látta meg Európa fölött a halálfelleget. „Magány, fény, halál” életének meghatározó élménye. Madarász a vele foglalkozó tanulmánya elején az olasz irodalom nagyon hosszú műveit sorolja fel, és mint érdekességet jegyzi meg, hogy ezek ellentétei is megvannak ebben a nagyon gazdag irodalomban: a nagyon rövid versek. Ezután foglalkozik az *És mindjárt leszáll az esttel*. Ő maga is lefordította, mégpedig a következőképpen: „Mindenki egyedül áll a föld szívéen, / átdöfi a napnak egy sugára: / és mindjárt leszáll az est.” Madarász párhuzamba állítja a költeményt Pico della Mirandola isteni szavaival: „A világ közepére helyeztelek téged...” A nagy humanista boldog szavai így találkoznak a magány, a halál szörnyűségével. Ez a feszültség szinte a folytatást sugallja: „És mindég is éjjel lesz már”.

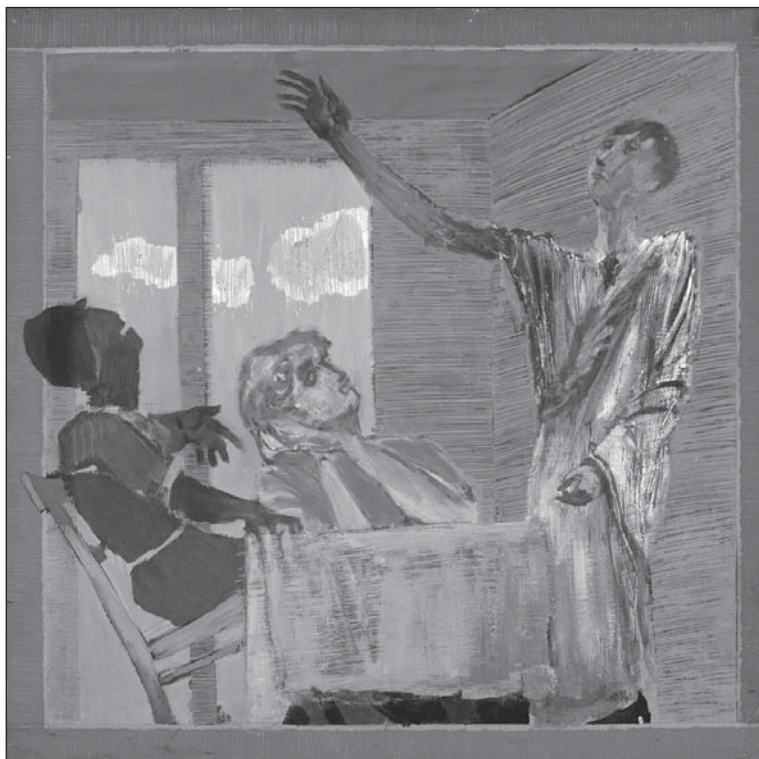
A második világháború után sarjadó, nagyon esendő nyugati demokráciával szemben a helyszínen tudtak fellépni olyan szívós, harcedzett őserdei ragadozók, őslények, amelyek (vagy akik) Sztálin iskolájában kitűnő eredménnyel végeztek, és a gyakorlatukat is ott, a helyszínen, a Szovjetunióban szerezték. Az emberiség sorsáért aggódók nem véletlenül figyelték borús arccal a fejleményeket. A világ hajdani útvesztőjének ez „csak” az egyik része. Külön tanulságosak a „családi civódások”, a párton belüli meghasonlások. Épp ezek az események mutatják meg egy-egy diktatori hajlamú pártvezér igazi, de nem emberi arcát. Ezért izgalmas az a sajtóvita, amely Elio Vittorini és Palmiro Togliatti között zajlott. A híres író, azt a „vétket” követte el, hogy nem volt hajlandó szolgálai módon térdet, fejet hajtani a zsdánovi rögeszme

ólomsúlya alatt tengő, vergődő szovjet irodalom torzszülőttei előtt. Ezért szűnt meg a *Politecnico*, a színvonalas folyóirat.

1956 mutatta meg a világnak a szovjet diktatúra igazi embertelenségét. Italo Calvino ekkor hagyta el az Olasz Kommunista Pártot. Pedig meggyőződéses híve volt. 1949-ben részt vett Budapesten a II. Világifjúsági Találkozón. Ám voltak, akik a bajokat már jóval korábban látták. Erre kényszerítette őket a körülmények hatalma. Ez történt Vittorinivel is.

Az olasz irodalom, művészet kiapadhatatlan forrásaihoz jutunk közelebb a bemutatott könyv olvasásakor. Közben a halhatatlanság örömét is érezzük; azét, amelynek annyi változata lehet, mint ahányan vagyunk, mint ahányan hiszünk benne. Igen nagy szellemiséget képviselő nép varázsa ejti rabul az embert, s ezzel Madarász Imre olyan szinten azonosult, hogy munkáit tanulmányozva egyre inkább érezzük, hogy épp az említett azonosulás következtében, az ő varázsával is találkozunk.

(Madarász Imre: *Változatok a halhatatlanságra [Olasz irodalmi tanulmányok]*. Hungarovox Kiadó, Budapest, 2011)



Róma beszélő szobrai IX.